

Les condicions de vida i l'estructura de l'habitatge vilassarenc a l'època moderna

Alexandra Capdevila Muntadas¹

Introducció

Més enllà de les restes arqueològiques que amb més o menys bon estat ens hagin arribat fins als nostres dies, els inventaris post-mortem constitueixen una de les fonts documentals més valuoses per aproximar-se a les condicions de vida i a la tipologia de l'habitatge d'èpoques pretèrites. En aquest sentit, l'aproximació a la tipologia de les llars inventariades pot esdevenir una mena de termòmetre per copsar el grau de desenvolupament i nivell de riquesa de la societat objecte d'anàlisi. Així, la simplicitat d'un habitatge estarà condicionada pel reduït nombre d'estances i per l'absència d'una especialització en cadascuna de les peces. La simbiosi entre l'àrea de producció i la familiar palesarà, una vegada més, el nivell rudimentari de la llar. En aquest sentit, doncs, l'estudi de l'habitatge vilassarenc² pot constituir un bon indicador del funcionament i l'organització de la vida domèstica, així com de les possibles activitats socials desenvolupades al seu interior.

1. Doctora en Història Moderna.

2. A la comarca disposem d'alguns estudis sobre l'estructura de l'habitatge. ENRIC SUBIÑÀ COLL, «La societat i l'habitatge a Argentona a finals del segle XVI», *XVIII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 2002), 85-110. ALEXANDRA CAPDEVILA MUNTADAS, «Estructura i distribució de les llars maresmenques a les darreries del segle XVII», *XVIII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 2002), 111-120; «L'habitatge dels artesans maresmenques a l'època moderna. Lloc de treball versus espai familiar», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 77 (Mataró), 7-12; «L'habitatge al Maresme a l'època moderna», *XI Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 2004), 191-202.

Tenint present aquestes consideracions, en aquest article ens aproximarem a les condicions de vida i a la tipologia de l'habitatge de Vilassar en el decurs dels segles moderns. Per assolir aquests objectius, focalitzarem la nostra atenció en l'anàlisi de cent vuitanta-cinc inventaris post-mortem de Vilassar distribuïts entre 1580-1620, 1660-1700 i 1775-1800.³ Tot plegat, ens ha de permetre aprofundir tant en el nombre d'estances que integraven la casa al llarg dels diferents períodes cronològics seleccionats, com en l'estructura interna de l'habitatge. Per acomplir aquest darrer objectiu, hem agrupat les diferents estances en cinc grans blocs en relació a la seva funcionalitat: àrea d'enllaç, de sociabilitat, de manutenció, de producció i de repòs.

Estructura de l'habitatge

L'anàlisi dels inventaris consultats ens revela que els habitatges vilassarencs responien, majoritàriament, a un patró, la casa de cós. Aquesta tipologia es va anar repetint mimèticament amb poques variacions en el decurs dels períodes analitzats, semblantment al que va succeir a Mataró i a d'altres enclavaments de la comarca.⁴ Es tractava d'una construcció de planta baixa i planta pis amb dues façanes, una de cara al carrer i l'altra a l'interior, pati o eixida.

La planta baixa incorporava els espais destinats a la vida familiar, el menjador, la cuina, inicialment menjador-cuina i, finalment, els espais de producció (obradors, cellers, magatzems). La primera planta comprenia els dormitoris. Tot i que inicialment n'eren dos, situats a cada banda de la casa, ben aviat se'n va incorporar un altre, conegut com el «quarto del mig». Aquesta cambra s'acostumava a situar al costat de l'escala. Malgrat que no disposava de ventilació exterior, tenia, gairebé sempre, una finestra a l'escala o una petita claraboia a la teulada. Finalment, la golfa ocupava l'espai del sotateulat, que quedava sobre el «quarto del mig». Aplegava tota l'amplada de la casa i la seva

3. La documentació notarial emprada prové dels següents arxius: Arxiu de la Corona de Aragó (ACA), Notaria de Mataró i Notaria de Vilassar i Arxiu Parroquial de Vilassar (APV) Caixa d'inventaris.

4. MANEL SALICRÚ PUIG, «La casa de cós de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 35 (Mataró 1989), 10-26.

alçada variava en funció de la teulada. Generalment, s'hi accedia per l'escala de la casa. En alguns casos, però, s'hi arribava a través del «quarto del mig».⁵

En el decurs de l'època moderna, les cases mostren, dins el marc d'una continuïtat, una lleugera tendència a engrandir-se, especialment entre 1660-1700 i 1775-1800. La reduïda mostra d'inventaris corresponents al període 1580-1620 impedeix que es pugui aprofundir en aquest període. Així, doncs, si a la segona meitat del sis-cents, els habitatges estaven conformats per una mitjana de cinc estances, al darrer quart del set-cents se'n comptabilitzen vuit. Els col·lectius amb un nombre més elevat de cambres van correspondre a la pagesia més benestant. A tall d'exemple, destaquem els inventaris de Salvador Feliu de la Peña i Francesc Vehil, en què es ressenyen vint-i-set i divuit estances, respectivament.

En línies generals, qualsevol llar podia disposar d'una àrea d'enllaç i comunicació, representada per l'entrada, el passadís o el rebedor; una de sociabilitat, simbolitzada per la sala i l'«estudi»; una de producció, reproduïda per l'obrador, el magatzem, el celler i l'estable; una de manutenció, encarnada per la cuina, el rebost, el pastador i el menjador i, finalment, una de repòs. Malgrat tot, no totes les cases aplegaven la totalitat d'espais esmentats. D'aquesta manera, la presència o l'absència d'algunes d'aquestes àrees constitueix un bon indicador per conèixer, per una banda, les activitats socials i econòmiques i, per altra, les dimensions familiars de la casa inventariada.

Àrea d'enllaç i comunicació

Les anomenades zones d'enllaç estaven representades per l'entrada, els rebedors i els passadissos. Així, l'entrada acomplia la funció d'espai fronterer entre les activitats productives agrícoles o gremials, i les que es duïen a terme a l'interior de la casa. De fet, va constituir una de les estances més ressenyades en la documentació, atès que la majoria dels inventaris consultats en fan esment.

5. Ibidem.

En ocasions, l'entrada va esdevenir una mena de taller i/o botiga quan els menestrals no disposaven d'una estança específica. Així, per exemple, Bernat Vehil, sabater, tenia a la porta de l'entrada els rastellers i les ventalles de fusta per exposar les sabates i, a l'interior, els bancs i la taula per treballar amb totes les eines necessàries (tisoires, estenalles, brotxa de ferro de picar sabates, punters de prendre mida del peu).⁶

El rebedor constituïa un espai immediat a la porta d'entrada i independent de les altres peces. La seva configuració suggereix la voluntat de preservar la intimitat familiar. Aquest espai comença a sovintejar en el transcurs del set-cents, quan els homes buscaven un entorn més agradable, íntim i confortable a l'interior de l'espai familiar. Tanmateix, del conjunt d'inventaris consultats, només és referenciat en l'inventari de Salvador Feliu de la Peña.

Àrea de manutenció

Les estances dedicades a l'alimentació tenien un pes destacat en l'interior de l'habitatge. La cuina es va configurar, per una banda, en l'indret dedicat a la cocció i transformació dels aliments i, per altra, en el punt de reunió familiar per ésser l'espai de la casa més calent. Precisament, per aquest motiu, sovintejaven els bressols i les trones.

A l'interior de la cuina, hi havia quatre grans espais ben delimitats: la taula i escó, on es menjava durant els àpats o es transformava els aliments; el bugader, on es rentava la roba; els fogons, on es coïa la vianda; i, finalment, la pastera, on s'elaborava el pa. L'existència d'una pastera amb els arreu necessaris i d'un forn era cabdal, ja que pressuposava disposar d'una certa autonomia i independència. Malgrat que la documentació no en fa una menció directa, sí que assenyala les pales de fusta i de ferro localitzades. Així, la pala de fusta era destinada a desenforar, mentre que la de ferro servia per treure les brases: *pala de ferro del foch, 2 pales de fusta de posar pa al forn*.⁷

6. ALEXANDRA CAPDEVILA MUNTADAS, «L'habitatge dels artesans maresmencs a l'època moderna. Lloc de treball versus espai familiar», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 77 (Mataró), 7-12.

7. APVD. Caixa d'inventaris.

Una aproximació a les pales de fusta i de ferro documentades a les escriptures notariales revela que quatre de cada deu llars disposava de l'instrumental necessari per coure el pa. En el decurs de les centúries, la tendència va ser a l'alça. Així, si a les acaballes del segle XVI era descrita en un 37% dels inventaris, a la segona meitat del segle XVII s'esmentava en el 42% i, finalment, al darrer quart del segle XVIII se situava en el 58%.

En ocasions, el pastador va constituir una estança independent de la cuina. En aquests casos, es descriu cadascun dels utillatges: el sedàs, que servia per destriar les partícules de diferent grandària de la farina; la farinera, recipient destinat a guardar-la; el cernedor, l'escombra, el passador, la paleta i el senyador. Generalment, és esmentat en els inventaris dels sectors més benestants de la pagesia vilassarenca, com el de Joan Baptista Armengol de Vilassar.⁸

La descripció detallada del menjador permet copsar la identificació d'una estança específica dedicada a l'alimentació, que fins aleshores s'havia vinculat a la cuina. L'aparició del menjador va comportar tot un reguitzell de canvis i ruptures en l'hàbit domèstic. En primer lloc, prevaldria la necessitat de buscar un espai més confortable i higiènic, ja que la sala i la cuina estarien permanentment ocupades i es destinarien a d'altres tasques. I, en segon lloc, la presència del menjador suposaria la creació d'un espai que, segons paraules de Flandrin, esdevindria una mena *de lloc de culte familiar*, on s'aplegaria el nucli familiar en les celebracions especials.⁹ Tanmateix, aquesta estança és esmentada únicament en un de cada deu inventaris dels segles moderns.

Per la seva banda, el rebost acomplia la funció d'estatge destinat a la conservació i preservació dels queviures. La seva definició als inventaris comportaria que les reserves cerealístiques, l'oli, els fruits secs, la cansalada i els barrils de sardina poguessin ésser dipositats en un indret i no disseminats al llarg de la casa, com sovint succeïa. Amb tot, la localització del rebost no constituïa una garantia d'ordre en la disposició dels aliments.

8. ACA. Arx. Not. Mataró, T. 1604 bis, fol. 43.

9. RAMÓN MARURI VILLANUEVA, *La burguesía mercantil santanderina, 1700-1859. Cambio social y mentalidad* (Santander 1990), 128.

Tanmateix, aquesta estança és descrita únicament en l'inventari de Francesc Llansa Aroles, ciutadà honrat, i en el de Salvador Feliu de la Peña, pagès. Cal pensar que aquest espai es va vincular a aquells sectors de la societat que disposaven d'una casa amb unes dimensions notables, que permetien la creació d'una estanca dedicada exclusivament a la conservació dels aliments.

Àrea de sociabilitat

Tot i que aparentment la sala i l'«estudi»¹⁰ podien simbolitzar un espai de sociabilitat, de lluïment, prestigi i refinament, la realitat fou una altra de molt diferent. Més enllà d'esdevenir el punt de trobada del nucli familiar, la sala o «estudi» assumia altres funcions. En algunes ocasions, esdevenia l'indret idoni per guardar les eines de conrear la terra (xapos, aixades o magalls).¹¹

Des del punt de vista dels grups professionals, aquests espais de sociabilitat assoleixen una major representativitat en els ciutadans honrats i professions liberals; és a dir, aquells estrats de la població més susceptibles d'aspirar a l'ennobliment i a emmirallar-se amb l'aristocràcia. És en aquest context que cal interpretar la presència de representacions pictòriques –la majoria de temàtica religiosa–, de miralls, escuts heràldics, canelobres i mobiliari més sumptuós. A tall d'exemple, destaquem l'«estudi» de la casa de Jaume Anglada Lladó, de finals del segle XVII, on tenia penjats tres quadres, un de sant Jaume, un altre de la Mare de Déu del Roser i un de santa Teresa i un bufet.¹²

Àrea de repòs

Les cambres de dormir constituïen l'espai més íntim i privat de la casa i esdevenien un espai imprescindible en qualsevol habitatge.

10. Tot i que pugui semblar un pressentiment, es localitza l'existència d'«estudis» en algunes llars. De fet, Ramona Huguet assenyala, també, la presència d'estudis en les cases menestrals lleidatanes. RAMONA HUGUET, *Els artesans de Lleida. 1680-1808* (Lleida 1990), 97. Dins aquestes estances, s'hi aplegaria una mica de tot: mobles, roba, eines de treballar el camp i específiques de l'ofici.

11. ACA. Arx. Not. Vilassar, T. 1593, f. 94.

12. ACA. Arx. Not. Vilassar, T. 1482.

Habitualment, es disposava de dues habitacions a la planta de dalt. Tanmateix, en el decurs dels diferents períodes estudiats, s'evidencia un augment del nombre de cambres. Si a la segona meitat del disset, la totalitat de les poblacions disposava de dos dormitoris, al darrer quart del divuit se n'esmenta quatre.

El nombre més elevat d'habitacions es va vincular a aquells grups més preeminents des del punt de vista econòmic. Per exemple, és el cas dels pagesos Miquel Mateu, Pau Pons Arenas i Salvador Feliu de la Peña,¹³ els quals no haurien hagut d'expulsar els fadristerns del nucli familiar, perquè la unitat de producció oferia prou recursos per a tots els seus membres i es podia disposar, fins i tot, de mossos al seu servei.

Generalment, cada estança disposava d'un o més llits amb les flassades, màrfeques i llençols. No hi faltaven les caixes de fusta i els cofres per guardar la roba i les escriptures de la casa. Una vegada més, però, s'imposa la multiplicitat de funcions en les estances. L'habitació no va ésser únicament el lloc de dormir, sinó que també va esdevenir el lloc ideal per guardar els diners, les joies, els aliments i, fins i tot, les armes per protegir-se dels malfactors. Per exemple, en l'inventari de Jacob Oller es descriu, al marge del llit, la flassada i els llençols existents, quatre portadores i quatre bótes plenes de vi.¹⁴

D'altra banda, la lectura atenta i acurada d'aquesta documentació permet adonar-nos, també, de la importància del treball domèstic centrat amb les fibres tèxtils i, molt especialment, amb el cànem. A les habitacions, copsem l'existència de bregadores, per destriar de la planta la part llenyosa de la fibra; de pintes, per pentinar el cànem, i de debanadores, per obtenir els cabdells del fil.

Àrea de producció

Dins aquest epígraf, cal encabir totes aquelles estances associades a la producció, com el celler, la botiga, l'estable, el graner i el corral. Sens dubte, el celler va esdevenir una de les estances més arrelades a Vilassar

13. ACA. Arx. Not. Vilassar, T. 1599B, f. 36.

14. ACA. Arx. Not. Vilassar, T. 1482.

a causa de la rellevància de la producció vitivinícola. Aquesta peça s'havia d'orientar, preferentment, al nord i, sense ésser humit, havia d'estar situat en un lloc fresc, sense corrents d'aire, sorolls, trontolls ni excessos de llum. Al celler es localitza, per una banda, tot l'instrumental necessari per emmagatzemar el vi (bótes de cadira, de mena i botetes d'una capacitat molt variada) i, per altra banda, tots els estris necessaris per a la correcta transformació del vi (portadores, premses, cups de fusta de roure amb el seu brescat i embuts). No obstant això, el celler no tenia perquè ésser lloc d'emmagatzemament i d'elaboració a la vegada. Es podia donar el cas que la llar no disposés de vinyes i que, per tant, el vi conservat hagués estat, prèviament, comprat.

Molt sovint, el celler assumia també altres funcions. Esdevenia una mena de «calaix de sastre», on es guardaven els estris de treballar el camp i tot l'instrumental dels menestrals, quan mancava un obrador.

Aproximadament, la meitat dels habitatges disposava de celler. Precisament, la seqüenciació cronològica permet apreciar la pervivència d'una estabilitat, malgrat el lleuger descens detectat a la segona meitat del disset: 59% (1580-1620), 41% (1660-1700) i 63% (1775-1800). Malgrat tot, l'absència de cellers en determinats inventaris no s'ha d'interpretar en el sentit que aquell habitatge no disposava de vi ni d'eines per conrear la terra. De fet, altres estances de la casa podien exercir de cellers, tot i que la documentació els ressenyés sota una altra denominació: entrada, magatzem.

Més enllà dels estris i de l'instrumental consignat, caldria plantejar-se quina era la capacitat d'aquests cellers. Una tasca gens fàcil, si es té en compte la incidència de l'estacionalitat en el recompte del vi emmagatzemat. És a dir, no era el mateix realitzar un inventari als mesos d'octubre i novembre, quan la verema tot just s'havia acabat, que fer-lo al mes de maig o juny, quan totes les reserves ja s'havien exhaurit. Per aquest motiu, s'ha optat pel sumatori no tant del vi existent com de la capacitat de les bótes i cups. Els cellers tendeixen a augmentar la seva capacitat al llarg dels segles. Així, de gairebé 39,5 càrregues als anys 1580-1620, es passa a 37 als anys 1660-1700 i, finalment, a 43 càrregues al 1775-1800.

Des del punt de vista professional, els pagesos i els ciutadans honrats

van destacar per aplegar les quantitats més elevades de vi. La seva preponderància resulta evident, atès que ambdós col·lectius s'havien consagrat a l'explotació de la terra en el marc d'un creixent monocultiu vitivinícol. Significativament, els inventaris que comptaven amb una major capacitat de vi en els seus cellers, les seves cases comptaven amb un nombre d'estances que superava la mitjana. Per tant, es tractaria dels grups socials més enriquits gràcies al seu encert en els negocis i al fet d'acaparar nombroses peces de terra. Aquest és el cas de Salvador Feliu de la Peña, que tenia gairebé quatre-centes càrregues de vi emmagatzemades al seu celler, i una casa amb vint-i-set estances.¹⁵ Així doncs, hi hauria una relació molt estreta entre l'acumulació de vi i la posició econòmica.

El graner, l'estable i el corral van tenir un caràcter polivalent, malgrat que la seva funció original consistia en ésser l'indret on el bestiar dormia i menjava. En alguns casos, aquests espais van esdevenir el lloc idoni per guardar els cereals i les lleguminoses. En altres situacions, es van convertir en l'espai adequat per guardar les eines de treballar el camp, com ara les aixades, magalls, magallons, xapos i les arades per llaurar la terra.¹⁶ En altres circumstàncies, bé acomplien la funció d'habitació dels mals endreços, on es guardarien els mobles que ja no es feien servir, com ara trones i bressols, bé es transformaven en cambres de dormir dels mossos i treballadors de la casa.

Aquestes estances són documentades en gairebé dues de cada deu cases. Des del punt de vista sociològic, aquestes dependències es van vincular, lògicament, als pagesos, bracers i als grups privilegiats d'origen pagès.

Conclusions

Sens dubte, l'anàlisi de l'habitatge ha esdevingut una eina molt útil per aproximar-nos a les condicions de vida dels vilassarencs de l'època moderna. Així, per exemple, la localització d'inventaris amb un nombre

15. ACA. Arx. Not. Vilassar, T. 1599B, f. 36.

16. APVD. Caixa d'inventaris.

elevat d'estances i amb una capacitat en els cellers molt important, ha evidenciat la presència d'uns grups socials enriquits que es dedicarien al conreu de la terra o senzillament viurien de rendes. S'observa, també, com a partir d'una tipologia d'habitatge comuna, cada grup social el va anar adaptant a les seves necessitats. Així, els sectors més benestants de la pagesia vilassarenca van comptar amb estables, graners o corrals.

Malgrat tot, l'estructura de l'habitatge vilassarenc es va caracteritzar per la seva continuïtat: entrada, cuina, celler, dues o tres cambres. Així doncs, malgrat el context d'expansió i millora econòmica, no s'aprecia alteracions massa significatives en el decurs de les centúries. En tot cas, es detecta un augment en el nombre de cambres de dormir, com Manel Salicrú ha consignat, també, a Mataró.